

از سمرقند تا حلب

نگاهی کنونی بر اندیشه و احوال رودکی و ابوانعلامعری
دو شاعر نایب‌القرن چهارم هجری

علامه حسن خوش‌اقبال

۱۳۹۱

نشر نگرد

www.ketab.ir

سرشناسه : خوش اقبال، غلامرضا، ۱۳۵۵ -
 عنوان و پدیدآور : از سمرقند تا حلب: نگاهی گذرا بر اندیشه و احوال رودکی و ابوالعلا معری دو شاعر نابینای قرن چهارم هجری / غلامرضا خوش اقبال.
 مشخصات نشر : شیراز، نگره ۱۳۹۱.
 مشخصات ظاهری : ۱۴۸ ص.
 شابک : 978-600-92912-2-9 : ۳۰۰۰۰ ریال
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا
 یادداشت : کتابنامه، ص. ۱۴۱-۱۴۶.
 موضوع : رودکی، جعفر بن محمد، ۳۲۹ ق. -- نقد و تفسیر.
 موضوع : ابوالعلا معری، احمد بن عبدالله، ۴۲۹ ق. -- نقد و تفسیر.
 موضوع : شعر فارسی -- قرن ۴ق. -- تاریخ و نقد.
 رده‌بندی کنگره : ۱۳۹۱ / الف ۹ خ / PIR ۴۴۶۶
 رده‌بندی دیویی : ۸۰۱ / ۲۱
 شماره کتابشناسی ملی : ۲۹۰۴۴۰۹

از سمرقند تا حلب
 نگاهی گذرا بر اندیشه و احوال رودکی و ابوالعلا معری
 دو شاعر نابینای قرن چهارم هجری
 غلامرضا خوش اقبال

چاپ اول / ۱۳۹۱ / ۳۰۰۰ جلد / چاپ: هیچ امروز
 لیتوگرافی: پردیس / صحافی: ایلاف / صفحه‌آرا: نفیسه اعتماد
 طراح جلد: زهرا خوش اقبال / شابک: ۹-۲-۹۲۹۱۲-۶۰۰-۶۰۰ / قیمت: ۳۰۰۰ تومان

حق چاپ برای ناشر و نویسنده محفوظ است.

دفتر شیراز: هدایت غربی، کوچه ۷، پلاک ۲۲۸، تلفن: ۰۷۱۱-۲۳۵۸۴۴۱

۰۹۱۷۷۰۰۲۰۷۴

فهرست مطالب

صفحه	موضوع
۹	مقدمه
۱۵	اصل و منشأ عرب
۱۷	سبأ و حمیر - اقوام نخستین
۲۱	عربستان
۲۱	۱) حدود و موقعیت
۲۲	۲) نژاد عرب
۲۳	۳) قبایل مشهور عرب
۲۵	ادبیات عرب و پیدایش آن
۲۶	اصل اشعار عربی
۳۰	شعر، آداب و مذهب قبل از اسلام
۳۱	دوره‌ی جاهلیت
۴۵	شعر در عصر اسلام
۴۸	خصایص شعر در اسلام
۴۹	قرآن
۵۱	حدیث
۵۱	عصر صدر اسلام (از ظهور اسلام تا سال ۴۱ هجری)
۵۱	اجتماع کلمه قبایل

- ۵۳ شعر در عصر خلفای راشدین و امویان
- ۵۷ انواع شعر در عهد خلفای راشدین و امویان
- ۵۹ دوره‌های عصر عباسی
- ۶۰ دیگر کونی اجتماعی در دوره‌ی عباسی
- ۶۳ عباسیان و ادبیات عباسی
- ۶۵ شیوه رنگ ادب عباسی
- ۶۵ مراحل ادب عباسی
- ۶۷ شعر در دوره‌ی عباسی
- ۷۰ اسالیب و ساخت شعر
- ۷۳ ابوالعلاء معری (۹۷۳-۱۰۵۸ م / ۳۶۳-۴۴۹ هـ)
- ۷۳ عصر و محیط زندگی ابوالعلاء معری
- ۷۸ آثار ابوالعلاء معری
- ۸۲ بی‌اعتباری جهان در شعر ابوالعلاء معری
- ۸۳ تاثیر منابع دینی در شعر ابوالعلاء معری
- ۸۵ رودکی
- ۸۵ عصر و محیط زندگی رودکی
- ۸۹ سمرقند و بخارا
- ۹۰ بخارا
- ۹۵ داستان نابینایی رودکی
- ۱۰۰ آثار رودکی
- ۱۰۳ رودکی و ابوالعلاء معری
- ۱۰۵ عوامل اثرگذار در شعر ابوالعلاء معری
- ۱۰۸ عوامل اثرگذار در شعر رودکی
- ۱۱۳ شیوه‌ی مدح و گویش‌های شعر ابوالعلاء معری

۱۱۴.....	شیوه‌ی مدح و گویش‌های شعر رودکی.....
۱۱۸.....	وصف در شعر ابوالعلا معری.....
۱۱۹.....	وصف در شعر رودکی.....
۱۲۳.....	طبیعت در شعر ابوالعلا معری.....
۱۲۴.....	طبیعت و مناظر طبیعی در شعر رودکی.....
۱۲۷.....	... و اما رودکی.....
۱۲۷.....	بی اعتباری جهان در شعر رودکی.....
۱۳۱.....	تأثیر منابع دینی در شعر رودکی.....
۱۳۷.....	نتیجه گیری.....
۱۳۹.....	فهرست.....

مقدمه

ادبیات در هر زمان هر مکان که باشد بیانگر تفکر و اندیشه‌ی مردمان آن زمان است. در هر عصری ارتباط مردم با یکدیگر و با ادبیات آنچنان تنگاتنگ بوده است که در زندگی‌شان رنگ و بویی خاص را می‌پراکند. آنچنان روشنگر ارزش‌های زندگی فردی آن‌ها خواهد بود که دیگر نمی‌توان بدون آن ارزش‌ها و معیارها بود و بی‌تفاوت از کنار آن‌ها گذشت. نقد و بررسی آثار ادبی را می‌توان به عنوان دری از زندگی نامید و حتی با آن همه گستردگی و فراوانی موضوع هر جا و در هر مورد که باشد غلبان درون را برمی‌انگیزد تا آنچه آنان را متفاوت کرده است بیان نمود. در همه‌ی این دوران‌های تاریخی و در همه‌ی زبان‌های که بدان می‌توانست نوشت و خواند و یا وقایعی را ثبت کرد، افرادی بودند که کلید در گنج حکیم را بدان‌ها داده بودند. بعد از آنچه در تمام ادیان و مذاهب به عنوان برگزیده‌ی بشر معرفی شدند (انبیاء و اولیاء الهی)، انسان‌هایی در مراتب بعد توانستند برگزیده باشند. اما برگزیدگانی که خودشان خودشان را به لطف احدیت شناختند و در این شناخت آنچه حاصل شد برگزیده شدن بود. و آنچه پس از درک محبت

وجودی انسان بدان آگاه شدند هر چه بر جای گذاشتند درخشید. زیبایی شد. مهر آورد. محبت آفرید. جهان شمول گردید و معشوق را با عاشق آمیخت. به دور از انتظار هم نبود. اگر چنین نمی‌شد جای تعجب داشت. آنکه مجذوب ذات احدیت است در همین جایگاه خواهد ماند.

در هر دوره‌ای این چنین شخصیت‌هایی بوده‌اند که گاه با آنکه در راستای یکدیگر و یا در یک عصر می‌زیسته‌اند ملاقاتی نداشتند و گاه هم داشته‌اند، شباهت‌هایی بسیار زیاد داشته‌اند مانند آنکه سال‌هاست در کنار هم می‌زیسته‌اند و یا از یکدیگر بهره‌مند شده‌اند. در واقعیت چنین نبود. هر کدام در هر مکان که بوده‌اند زیاده‌تر از اندیشه‌شان را منتشر می‌کردند. گاه توسط خودشان و گاه توسط هر عصرانشان. آنچه باقی ماند از این برگزیده‌ها آثاری فاسخ و عالی بود که در دوران‌های سیاسی و اجتماعی آن‌ها به تناسب نوع و وضعیت زندگی شان باقی مانده و گاه هم از بین رفت. و آنچه پایدار ماند هنر شان بود و بس.

اما به جز علم و هنرشان در مواردی نادر وجوه مشترکی داشتند که قابل بررسی بود. آنچه به چشم این حقیر مسیر این تحقیق آمد دو شاعر هم دوره و هم عصر که به جز شخصیت و حتی نوع رسم و رسوم زندگی تشابهاتی با هم داشتند که در خور بررسی و قیاس می‌نمایند هر دو نابینا بودند. اما دل‌هایی روشن‌تر از آن‌هایی داشتند که می‌دیدند. هر دو چشمشان به نور احدیت روشن بود. و این مطلب همان بود که برای بنده موضوعی شد برای بررسی. هر چند اطلاعات ما درباره‌ی این دو هنرمند آنچنان ژرف و عمیق نبود. و زبان ما نیز قاصر از آن که بتوان در خور اینان مقایسه و یا بررسی انجام داد. اما هر چه بود لطف حق بود.

از طرفی ابوالعلا معری (۳۶۳- ۴۴۹) و از طرفی دیگر رودکی (۲۶۰- ۳۲۹) که از لحاظ وضعیت ظاهری نیز این دو شباهت‌هایی داشتند. در ابتدا نابینایی هر دوی این دو شاعر، این دو تنوع شعر و شاعری در دو کشور عرب و ایران بود، که شاید فقط نابینا بودنشان و بعد شاعر بودنشان نقطه‌ی مشترک بوده است. اما پس از اندکی تأمل نکاتی را در آن‌ها می‌توان یافت که مقایسه‌ی

این دو شاعر را زیبایی دو چندان خواهد بخشید. آنچه مسلم است می‌توان گفت حداقل عرب‌ها به دلیل نوع تفکر و اندیشه‌شان به شعر و شاعری علاقه‌ای بیش‌تر داشته و این اولین قدم برای اینست که بدانیم رودکی از اشعار عرب هم تأثیراتی داشته است. در هر حال آنچه زیبایی این مقایسه را برمی‌انگیزد، این دوری و نزدیکی است که تقریباً در تمام وجوه آن‌ها اگر نباشد در بیش‌تر وجوهشان می‌توان مشاهده کرد. جهش‌های سیاسی که در دوران‌های هر دو شاعر بوده تا جهش‌های فرهنگی و همچنین حکومت‌های بزرگی که هر دو در یک راستا برای کشور گشایی‌هایشان می‌کوشیدند، و همه و همه بنده را بر آن دست تا در این زمینه با توجه به اندک زمانی که در دست بود و با همه‌ی مشکلاتی که همیشه بر سر راه است، آنچه در خور شاید را تهیه و به محضر حضرتعالی ارایه نمایم. پُر بی‌راه نیست اگر بگویم که تا به حال فرصتی برای این مهم و آشنایی‌های بیش‌تر بنده با شاعران عرب به وجود نیامده بود، اما به لطف پروردگار و عنایت اساتیدی همچون حضرتعالی میسر گردید.

آنچه بیش‌تر از همه چیز به چشم خواهد آمد آنست که مقایسه‌ی بنده، آن هم مقایسه‌ی دو گوهر ارزش‌مند آسمان شعر و شاعری در دو کشور پهناور در آن دوران، بسیار مشکل و پر اشکال خواهد بود. آن هم با سواد بنده! اما آنچه حائز اهمیت خواهد بود مسیری است روشن که در این راه برای بنده سرسبزی به همراه داشت. سرسبزی که در تمام مسیر ترنم فضایش را عطر آگین ساخته بود و آشنایی‌هایش را بهتر از قبل نمایان می‌کرد. و این سرسبزی و ترنم ما را به سوی می‌کشاند که لذت دانستن را برمی‌انگیزد. و هر چه پا را فراتر می‌گذاشتیم زیبایی‌ها بیش‌تر و بیش‌تر و سواد و وقت ما نفس زنان می‌بید. و از آن بهتر، مستی ما بود در این مسیر زیبا که همه هنر بود و عشق و این هنرمند نابینای عاشق روشن دیدار زیبایی را در برابر آنچه داشتند و آنچه نداشتند مدهوش کرده بود. و آنچه مسلم‌تر بود این‌که بنده هر چه در این راه پیش‌تر

می‌رفتم ناامیدتر از آنچه نمی‌دانستم و شاید نمی‌توانستم که بدانم. در مورد شاعر گران‌قدر خودمان رودکی چیزی به جز گمان‌هایی که باید به آن‌ها دل بست چیزی یافت نمی‌شد. هرچه بود قراین و شواهدی بود که یا از شعرهایش باید استنباط می‌کرد و یا از هنرمندان و شاعران هم عصر او چیزهایی آن هم پراکنده به دست آمد. و دیگر آن‌که ارتباط بنده با حال و هوا و آداب و رسوم و هنر سرزمین عربستان آن هم در این فرصت کم، کار را کند پیش می‌برد. اما هر چه بود حکایت بی‌سوادى ما بود که به چشم می‌آمد.

در هر حال حقیر مقوله‌هایی را از نظر گذرانده‌ام تا این دو شاعر و ادیب گران‌قدر را رو در رو بشناسم تا آنچه قبلاً افتد و چه در نظر آید!

با رویکردی این چنین سوالاتی در ارتباط با مقایسه‌ی این دو در ذهن پرورده می‌شد که موارد زیر از آن دسته‌اند:

- عواملی که باعث شد رودکی و ابوالعلا مقایسه شوند.
- آیا محیط و عصر دو شاعر در گرایش آنان به این گونه شعر و گستردگی اشعار آن‌ها تاثیر داشته است؟

- اثر گذاری زندگی و شخصیت هر دو شاعر در شعرشان چگونه بوده است؟

- اهتمام دو شاعر در اشعارشان چه گروه‌هایی از صنایع ادبی را واکاویده است؟

- هدف آن‌ها از گفتن شعر چه بوده است؟

- مهم‌ترین مضامینی که دو شاعر به آن‌ها پرداخته‌اند چه بوده است؟

و در نهایت مهم‌ترین عوامل همانندی و اختلاف ابوالعلا معری و رودکی در همه‌ی این موارد یا بیش‌تر از آن می‌بوده است که جای بحث و زمانی دیگر را می‌طلبد و امید است با عنایت حضرت باری تعالی و امیر مومنان علی علیه السلام مجوز گردند در هر تقدیر نتیجه‌ی این سوالات در ذهن مطالبی را می‌پرورد که این حقیر به صورت موضوعی به آن‌ها خواهیم پرداخت.

امید است شعله‌ای که تازه در وجودمان برای آشنایی بیش‌تر با این هنرمندان روشن شده است گرمی درونمان را بشوراند تا در راه شناخت بیش‌تر و درک واقعی ادبیات این مرزو بوم و مقابله با سرزمین‌های دور، بسوزانده‌مان، که:

مرد را دردی اگر باشد خوش است
درد بی دردی علاجش آتش است

در هر تقدیر امید است خداوند توفیق روز افزونمان دهد که بال‌های پروازمان گرم‌تر از روز پیش و تا آخر زندگی‌مان گرم بماند.

غلامرضا خوش اقبال.

شیراز - اسفند ۱۳۸۸

www.ketab.ir